

niçeri Ocağının Kaldırılışı, s. 56, 63), fakat birkaç gün sonra ocağın ilgasıyla birlikte saksoncu ortası ve saksoncubaşılık tarihe karıştı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında hizmeti geçenlere yeni görevler verilirken saksoncubaşıya 25 kese atıyye verildi (DİA, IV, 64).

BİBLİYOGRAFYA :

Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri (haz. Halil Sahilloğlu), İstanbul 2004, s. 34, 35, 224; Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (haz. Ziya Yilmazer), Ankara 2003, I-II, tür.yer.; Abdurrahman Abdi Paşa, Vekâyi'nâme (haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul 2008, s. 380, 423, 431; Eyyûbi Efendi Kânûnnâmesi (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 42, 43, 44; Kavânin-i Yeniçeriyân: Yeniçeri Kanunları (haz. Tayfun Toroser), İstanbul 2011, s. 12, 41, 83, 123, 127, 132, 134, 143, 208; krş. Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri, tür.yer.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayîât (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, tür.yer.; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde Âsım Efendi, Târih-i Râşid ve Zeyli (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, I-III, tür.yer.; Subhî Tarihi: Sâmî ve Şakir Tarihleri ile Birlikte (haz. Mesut Aydın), İstanbul 2007, s. 81, 197, 538, 641, 691, 693; D'Ohsson, Tableau général, VII, 315; Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, Târih (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 2008, I, 254, 419; II, 918-919, 1099, 1191, 1275; Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati-Mehmed Dâniş ve Eserleri (haz. Şamil Mutlu), İstanbul 1994, s. 56, 63; Marsigli, Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Vaziyeti, s. 78, 79; Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, I, 173-175, 202-203, ayrıca bk. tür.yer.; Pakalın, III, 112-113, 150-151.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

SÂLÂR (سالار)

İslâm devletlerinde idarî ve askerî bir unvan.

Pehlevîce **serdar** kelimesinin dönüşümüyle meydana gelen **sâlâr** (**sellâr**) söz-lükte “yaşlı, seçkin, kumandan, vali, lider” gibi mânalara gelir (Hasan-ı Enverî, s. 3991-3992; Steingass, s. 642). Sâlâr Arapça'da **kâid**, **mukaddem** kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bu unvan İran, Irak, Suriye, Kafkasya, Orta Asya ve Hindistan'da hüküm süren devletlerde kullanılmıştır.

Gazneli, Selçuklu askerî ve idarî teşkilâtlarında daha alt rütbedeki kumandanlar için sıkça kullanılan bu unvan bilhassa mahallî askerî birliklerin başındaki kimseleri ifade ediyordu. Gazneliler'in Hindistan'daki sınır bölgesinin çeşitli noktalarında yer alan gazi birliklerinin başındaki kumandan sâlâr-ı gâziyân adıyla anılıyordu. Hindistan'da Gazneli ordusuna ait birliklerin kumandanı ise sâlâr-ı Hindistan unvanına sahipti. Gazneli Sultan Mesud devrinde bu göreve tayin edilen Ahmed

b. Yinal Tegin için görevini anlatan süslü bir menşurun yanı sıra kôs, tabl ve alem gibi hediyeler hazırlandı. Ayrıca kendisine mükemmel bir hil'at yanında altın işlemeli iki dallı külâh giydirildi. Gazneli sarayını korumakla görevli gulâmların kumandanına sâlâr-ı gulâmân veya sâlâr-ı gulâmân-ı saray denilirdi ve aslî görevinin dışında ordu kumandanlığı da yapabiliirdi. Nitekim Gazneli Sultan Mesud döneminde bu görevi ifa eden Hacib Begtoğdı, 426'da (1035) Selçuklular üzerine gönderilen ve Nesâ'da yenilen ordunun kumandanlığını yaptı. Sâlâr-ı gulâmân saray teşkilâtında büyük hâcibden sonra gelen en yetkili görevliydi. İdarî ve askerî konularda düzenlenen meclislere katılabiliyordu. Öte yandan Gazneli ordusunda yer alan çeşitli etnik kimliklere mensup askerlerin başına genellikle onlarla aynı ırktan sâlârlar tayin edilirdi. Ebû'l-Hasan-ı Irâkî, Gazneli ordusundaki Arap ve Kürt askerlerinin sâlârı idi.

Selçuklular adına uçlarda savaşan Türkmenler'in reislerine de sâlâr unvanı verildi ve bunlar devlet tarafından maaşa bağlandı. Tuğrul Bey, 429'da (1038) Nişâbur'da hâkimiyet tesis ederken ahalinin teşkîni ve Selçuklu idaresini kabullenmesi için Sâlâr-ı Bûzgân (Bûzcân) Ebû'l-Kâsim Abdüssamed el-Bûzgânî'den büyük destek gördü. Yi ne Tuğrul Bey ve Alparslan zamanında Anadolu'ya, özellikle Urfa bölgesine yapılan akınlarda sâlâr-ı Horasan unvanlı bir kumandan bahsedilmektedir. Sultan Melikşah döneminde bu unvanı taşıyan bir kumandan Mekke şerifiyle ilişkileri güçlendirmek amacıyla Haremeyn'e gönderildi. Selçuklu kumandanlarından Bozan 479'da (1086) Urfa'yı ele geçirdiğinde şehrin idaresini bir sâlâra bırakmıştı. Selçuklular'ın Diyarbakir'i fethetmek üzere gönderdikleri orduda “mukaddemü's-sâlâr” unvanıyla anılan Cenâhüddeve de vardı. Bu unvanın daha sonraki dönemlerde de kullanıldığı görülmektedir. Meselâ Kaçar hânedanı devrinde Emîr Nizâm Garuşî “Sâlâr-ı Leşker” unvanına sahipti. İran'da Emîr-i Nizâm ve başbakanlık görevinde bulunan Abdülhüseyn Mirza'nın oğullarından Abbas Mirza da aynı unvanı taşımaktaydı. Yine Haydarâbâd Nizamlığı'nın İran asıllı başvezirlerinden Mîr Türâb Ali Han, Sâlâr Ceng unvanıyla meşhurdu. Saray teşkilâtındaki âhûr-sâlâr (emîr-i âhûr) sultanın has ahırından sorumluydu. Gazneliler ve Selçuklular'dan başka bu görevinin adına Memlûkler döneminde de rastlanmaktadır. Hânsâlâr saray mutfağı ve yiyeceklerle ilgilenirdi. Sultan Sencer döneminde 548'de (1153) çıkan Oğuz isyanının sorum-

lularından biri de sarayın hânsâlârı idi. Aynı görevli Irak, Kirman ve Anadolu Selçuklularında da mevcuttu. Saray aşçılarına matbah-sâlâr denirdi. Havâicsâlâr mutfağ malzeme tedarik ederdi. Ayrıca sâlâr-ı bezmin emîr-i meclis, zered sâlârın emîr-i silâh, sâlâr-ı bârın teşrifat reisi olarak adları geçmektedir. Askerî ve idarî teşkilât dışında kalem ehlinen kişiler de zaman zaman sâlâr unvanı verildiği görülür. Meselâ Hâce Ali Mîkâil, Gazneliler devrinde Sultan Mesud tarafından kutsal topraklara giden hacıların başına sâlâr (emîr-i hac) tayin edilmişti (Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, s. 378, 382; Palabıyık, s. 175).

İslâm devletlerinde başkumandanlık makamını ifade eden “sipehsâlâr / sipehsâlâr” tabiri kelimenin birleşik kullanımındaki en yaygın örneği olup Tâhirîler, Saf-fârîler, Sâmânîler, Gazneliler ve Selçuklular'ın askerî teşkilâtlarında sıkça görülür, “emîr-ül-ümerâ ve hâcib-ül-hüccâb” karşılığında geçer. Sâmânîler'de devletin idarî teşkilâtında hükümdardan sonra gelen en önemli görevli durumundaki Horasan valilerine sipehsâlâr-ı Horasan denilir. Sipehsâlâr unvanı, Sâmânîler'in çağdaşı Büveyhîler'de çeşitli vesilelerle yararlılık gösteren kişilere taltif etmek ve onurlandırmak amacıyla verilmiştir. Horasan'ı Sâmânîler'den alan Gazneliler de eyaletin idarecilerini onlar gibi adlandırdı. Gazneli ordusunda sipehsâlâr savaşlarda genellikle sağ kanada kumanda ederdi. Büyük Selçuklular'da da kumandan aynı unvanla anılırdı. Emîr-i sipehsâlâr Anadolu Selçuklularında beylerbeyine tekabül ediyordu.

X-XI. yüzyıllarda Târûm, Azerbaycan, Arrân ve İrminiye'de hüküm süren Müsâfirîler, Sellârîler adıyla da bilinmektedir. Beyhak reisi Ebû'l-Abbas Muhsin b. Ali el-Mütetavîin soyundan gelenler de sâlârîyân adıyla anılırdı. Sâlâra şahıs ismi olarak da rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Steingass, Dictionary, s. 642; Gerdîzî, Zeynü'l-ahbâr (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 164-165, 168, 172-173; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, Târih (trc. Yahyâ el-Haşşâb – Sâdik Neş'et), Beyrut 1982, s. 92, 378, 382, 424-425, 449, 463, 472, 475, 487, 515-516, 602-603; İbnü'l-Kalânîsî, Târihu Dimaşk (Zekkâr), s. 503; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 2000, s. 113, 173, 182, 184; Beyhakî, Târih (Behmenyâr), s. 267-268; Râvendî, Râhatü's-sudûr (Ateş), II, 286; Ahbâr-ü'd-devleti's-Selcûkiyye (Lugal), s. 22; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, IX, 447, 531; X, 143; İbn Bîbî, el-Evâmir-ül-Alâiyye: Selçukname (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 72, 222, 257, 441, 455; Uzunçarşılı, Medhal, s. 36, 53-55; Mehmet Altay

Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1954-92, I, 116, 134-165, 177, 191, 214, 245, 255, 294, 330-333; II, 407-408; III, 22, 70, 194, 234; V. Minorovsky, *A History of Sharvân and Darband in the 10th-11th Centuries*, Cambridge 1958, s. 11; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Beirut 1973, s. 101, 114, 170, 254, 261-264; a.m.f., "Ghaznavid Military Organization", *Isl.*, XXXVI (1960), s. 37-77; Hasan-ı Enverî, *İştilâhât-ı Divânî Devre-yi Âznevî ve Selcuķî*, Tahran 2535 şş., s. 3991-3992; Güller Nuhođlu, *Beyhaki Tarihine Göre Gazneliler'de Devlet Teşkilâtı ve Kültür* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 312-314, 319-322; M. Hanefî Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002, s. 66, 145, 147, 148, 175, 179, 196, 203, 208-211, 222; Salim Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara 2005, s. 105, 166; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2010, s. 17-18; Erdođan Merçil, "Sipehsâlâr: I. Sâmânîler", *TİD*, XXVI/1 (2011), s. 139-150; a.m.f., "Sipehsâlâr: II. Gazneliler", a.e., XXVI/2 (2011), s. 459-473; V. F. Büchner, "Sâlâr", *İA*, X, 110-111; a.m.f. – [C. E. Bosworth], "Sâlâr", *EP* (İng.), VIII, 924.

AYDIN USTA

SALGAVÎ

(الصَلْغَوِي)

Ömer b. Ebî Bekr b. Osmân
el-Kerkî es-Salgavî el-Kenevî
(1856-1934)

Ticânîyye şeyhi,
edip, şair ve tarihçi.

Nijerya'nın kuzeyindeki Kano'da doğdu. Mahallî dilde İmam İmoru / Umaru, Umaru Krakye ve Umaru Salaga diye tanındı. Salgavî'nin büyük dedesi Şerîf Hüseyin, aile geleneğinde aktarıldığına göre Medine'den Hevsâlar'ın yaşadığı bölgeye (Batı Afrika) Fûlânî Devleti'nin kurucusu Osman b. Fûdî zamanında (1812-1817) gitmiş ve günümüzde kuzeybatı Nijerya'da bulunan Sokoto'da bir okul açmıştır. Şerîf Hüseyin'in oğlu Osman'ın Gobirli Saâdatu ile evlenmesinden Ebû Bekir doğmuştur. Ebû Bekir Kebbi'ye yerleşmiş, önce Kebbi ile Kano, ardından Kano ile bölgenin en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Salaga (bugünkü Gana'da) arasında ticaret yapmıştır. Ebû Bekir'in Kanolu bir kadın olan Meymunata'yla evliliğinden de Ömer dünyaya gelmiştir.

Ömer Salgavî, Kur'an eğitimini on iki yaşında iken Kano'da tamamladıktan sonra öğrenimini Kebbi ve Gobir'de sürdürdü. Öğrenimi esasında babasının ticarî seyahatlerine katıldı. Salaga'daki İslâm âlimlerinden ders aldı, onların ısrarıyla bu şehirden küçük bir okul açtı. Seyahatleri 1878'de

vefatına kadar devam eden Ebû Bekir'in ölümünün ardından oğulları Sulay Binta ve İndoli ticarî işleri devralarak Ömer'in tahsiline devam etmesini sağladı. Ömer sonraki yıllarda Hevsâlar'ın yaşadığı bölgenin batısına, ayrıca Zarma, Songhay, Gurma, Mossi ve Gurunsi'ye seyahatler yaptı. Nihayet tüccar olan iki erkek kardeşinin ve kız kardeşinin yaşadığı Salaga'ya yerleşmeye karar verdi. Günümüzde Gana'nın kuzeyinde yer alan Salaga yabancıların yoğunlukta bulunduğu bir şehirdir. Ömer, Salaga'ya 1886'da gelen, Hevsâ diline vâkıf Alman kâşif Gottlob Adolf Krause ile tanıştı. Aralarında, Hevsâ diline ilgilerinden dolayı yakın dostluk kuruldu. Bölgede aynı hânedandan üç ailenin iktidar için mücadele ettiği bu dönemde Ömer Salgavî yerel siyasetle de ilgilendi; Lepo ailesi taraftarlarından Lamporwura'yı destekledi. *Ṭal'u'l-münâfa'a* adlı eserinde fedakâr olması, ilme, camilere ve okullara verdiği destekten dolayı Lamporwura'yı övdü. 1892'deki iç savaşta Lepo'nun güçleri mağlûp olduğunda Salgavî şehri tahrip edilmeden önce terk ederek Volta'da küçük bir ticaret merkezi olan Kete Krakye'ye gitti. Buradaki yerel önder (Sarkin Zongo) İmam Audu Badi ile bir anlaşmazlık yaşayınca şehirden bir süre ayrılmak durumunda kaldı; sonraki birkaç yılını Bagymso, Walewale ve Gambaga'da geçirdi. 1907'de Kete Krakye'ye geri döndü, şehrin Alman idarecisi tarafından görevinden alınan Audu Badi'nin yerine imam tayin edildi. Kete Krakye'de aynı zamanda Protestan misyoner, dil bilimci ve antropolog olan Alman idarecisi Adam Mischlich ile yakın bir dostluk kurdu; ona Hevsâ dili, tarihi ve kültürü dersleri verdi. Bu dersler sayesinde Mischlich, Almanca'ya bir Hevsâ dili sözlüğü ve gramer kitabı kazandı. Salgavî ise Mischlich'in teşviğiyle çok sayıda tarihî eser telif etti. Bunlar daha sonra Almanya'da önce Almanca'ya, daha sonra İngilizce'ye çevrilerek yayımlandı (Stanislaw Pilaszewicz, *Hausa Prose Writings in Ajami by Alhaji Umaru*, Berlin 2000). Mischlich, Misahohe'ye gönderildiğinde Salgavî de ona eşlik etti. 1913'te buradan hacca gitti. Mekke'de tanıştığı Elfâ Hâşim el-Fûtî vasıtasıyla Ticânîyye tarikatına intisap etti ve "mukaddem" olarak tayin edildi. Fûlânî geleneğiyle ilişkili birçok âlim gibi Salgavî de Mekke'ye gitmeden önce Kâdiriyye tarikatına mensuptu. Hacda iken Togo'nun idaresi Almanlar'dan İngiliz ve Fransızlar'a geçti. Dönüşünde artık İngilizlarda yönetimine bağlı olan Kete Krakye'nin imamlığını tekrar üstlendi. Hayatının son döneminde kendini

öğretime ve telifte verdi; Yendi'ye ve Sarkin Zongo Malam Sallaw'ın daveti üzerine Kumase'ye yolculuk yaptı. Kete Krakye'de vefatında kendi inşa ettirdiği yeni camiye defnedildi.

XX. yüzyılın başlarında Batı Afrika'nın en tanınmış etkili âlimlerinden biri olan Salgavî'nin eserlerinde başta Süyûtî olmak üzere Buhârî ve İbn Hanel gibi birçok İslâm âliminin yanı sıra Sokrat, Aristo, Eflâtun, Batlamyus ve İbn Sînâ gibi Yunan ve İslâm filozoflarına da atıflar dikkat çekicidir. Ancak Salgavî, geleneksel İslâm ilimleri ve felsefeden ziyade genelde tarihî araştırma ve sosyal konulara yoğunlaşmış, ardında dikkat çekici bir edebî miras bırakmıştır. Daha çok manzum olarak Arapça ve Hevsâ dilinde eserler vermiştir. Özellikle İmruülkays'ın divanının Arapça'dan Hevsâ diline çevirisi bu dilin edebî gelişiminde bir dönüm noktası teşkil eder. Salgavî'nin bölgedeki etkisi ve edebî geleneği, Büyük Volta bölgesinin tamamına yayılan talebeleri ve onların öğrencileri sayesinde devam etmiştir. Salgavî üzerinde Talatu Mustapha, McGill Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi (bk. bibl.), Douglas Edwin Ferguson, California Üniversitesi'nde (*Nineteenth Century Hausaland Being a Description by Imam Imoru of the Land, Economy and Society of his People*, Los Angeles 1973), Abdürrezzak İdrîs (Abdul Razak Idriss) Gana Üniversitesi'nde (*Alhaj Umar of Kete-Karachie: A Muslim leader, a Teacher, a Poet and a Social Commentator of his Time*, 1996) ve Muhammed el-Münîr Gibrill Indiana Üniversitesi'nde (bk. bibl.) doktora tezi hazırlamıştır.

Eserleri. Arapça. 1. "Bârrü'l-Ĥaķ". 1932'de oğluna hitaben yazdığı, İslâm birliğini konu alan, otuz sekiz mısralık bir şiiirdir. **2.** "Meşra'u me'l-ĥaber li-vâridin vâridü-hâ bi'n-nazar". 1899'da tamamladığı, Avrupalılar'ın bölgeye gelişle ilgili seksen sekiz mısradan oluşan bir şiiirdir. **3.** *Naẓmü'l-le'âlî bi-iĥbâr ve tenbîhi'l-kirâm*. Yine Avrupalılar'ın bölgeye gelişle ilgili 1900'de yazdığı 216 mısradan oluşan ağıttır. Bir önceki manzumıyla birlikte yayımlanmıştır (İng. trc. Abdul Razak Idriss, *Alhaj Umar of Kete-Karachie: A Muslim Leader, a Teacher, a Poet and a Social Commentator of His Time*, doktora tezi, University of Ghana, 1996, s. 95-106, 148-172, 211-221). **4.** "Ĥaşıde bâ'iyye". 1904'te Gonja ve Kuzey Asante'de bulunan Mehdî Mûsâ ve arkadaşlarının knayan 177 mısralık bir manzumdur. **5.** *Ṭal'u'l-münâfa'a fi zikri'l-münâza'a*. 1892 Salaga iç savaşına üzerine yazılmış bu doksan dokuz mısralık